

YU ISSN 0351 — 7926

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A
V A R A Ź D I N**

broj 7

V A R A Ź D I N 1 9 8 5.

Uredništvo:

Antica Bregović, Marina Šimek, Ljerka Šimunić, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 40-godišnjice oslobođenja zemlje i 60-godišnjice postojanja
Gradskog muzeja Varaždin**

Pokroviteljstvo:

CONING Varaždin

CROATIA ZO osiguranja Zagreb — filijala Varaždin

NISRO »Varaždin«, Varaždin

OSIZ za obrazovanje radnika za samoupravljanje Varaždin

PPK KOKA Varaždin

PTT saobraćaj Varaždin — OUR TELEKOMUNIKACIJE

SIZ u oblasti kulture općine Varaždin

VAMA Varaždin — RZ ZAJEDNIČKI POSLOVI

VARKOM Varaždin

VARTILEN Varaždin

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Zoran Dučkajević, Mirko Malez (engleski)

Doris Baričević, Ladislav Šaban, Silvija Šamarija i Marina Šimek (njemački)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Tisak: NISRO »Varaždin«, Varaždin

S A D R Ź A J

Jasna Tomičić, Gradski muzej Varaždin Šezdeset godina Gradskog muzeja Varaždin . . . . . Sechzig Jahre Stadtmuseum Varaždin	5
Mirko Malez, Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara istraživačkog centra JAZU Spilja Vindija kao kultno mjesto neandertalaca . . . . . The Vindia cave as a cult place of a neanderthal man	31
Marina Šimek, Gradski muzej Varaždin Kameni Vrh . . . . . Kameni Vrh	49
Josip Crnički, Rudarsko geološko naftni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, OOUR Studij geotehnike Varaždin Petrografski opis artefakata s nalazišta Kameni Vrh kod Lepoglave Petrographische Beschreibung der Artefakte der Fundstelle Kameni Vrh bei Lepoglava	81
Željko Tomičić, Muzej Međimurja Čakovec Osvrt na jedan skupni nalaz antičkog novca iz Međimurja . . . Rückblick auf einen Gruppenfund Antiken Geldes aus Međimurje	87
Gustav Piasek, Medicinski centar Varaždin Nekoliko podataka o komunalnim, sanitarnim i socijalnim prilikama Varaždina u drugoj polovici XVIII stoljeća . . . . . Einige Angaben über die Kommunalen, Sanitaren und sozialen Verhältnisse in Varaždin in der zweiten Hälfte des 18. Jhd.	97
Stjepan Hajduk, Zavičajni muzej Varaždinskih Toplica Prilog istraživanju povijesti pučkog školstva u Varaždinskoj županiji . . . . . Beitrag zur Untersuchung der Geschichte des Volksschulwesens in der Varaždiner Gepschaft	107
Ivanka Štager, Gradski muzej Varaždin Tarifni pokreti i štrajkovi radnika u Varaždinu 1919—1929. godine . . . . . Tarfbewegungen der Arbeiterstreiks in Varaždin von 1919 bis 1929	121
Miroslav Klemm, Gradski muzej Varaždin Zbirka pečatnjaka Gradskog muzeja Varaždin . . . . . Eine Petschaftssammlung des Museums der Stadt Varaždin	133

Doris Baričević, Arhiv za likovne umjetnosti JAZU	
Kameni spomenik sv. Ivana Nepomuka pred varaždinskim Starim gradom	151
Eine steinerne Statue des hl. Johannes von Nepomuk vor der alten Burg in Varaždin	
Ladislav Šaban, Zagreb	
Dva Josipa Pape posljednji graditelji orgulja u Varaždinu	161
Zwei namens Josef Papa, die letzten Orgelbauer in Varaždin	
Tihomil Stahuljak, Filozofski fakultet Zagreb	
Pustolovine jednog ljubitelja stare odjeće i nošnje u poslijeratnome Varaždinu	177
Die Abenteuer eines Liebhabers alter Bekleidung und Trachten in Varaždin nach dem Kriege	
Ljerka Albus, Gradski muzej Varaždin	
Narodna nošnja varaždinskog kraja	191
Die Volkstracht der varaždiner Gegend	
Marijan Kraš, Varaždin	
Bednjunsko ženidbo — Bednjanska svadba	207
Die Hochzeit von Bednja	
Antica Bregović, Gradski muzej Varaždin	
Zbirka Carabida Entomološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin	221
Sammlung Carabidae der Entomologischen Abteilung des Stadtmuseums Varaždin	

Stjepan Hajduk

PRILOG ISTRAŽIVANJU POVIJESTI PUČKOG ŠKOLSTVA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI

(Uz 110. obljetnicu uvođenja školske obaveze u Hrvatskoj)

Cilj je ovoga napisa da se na temelju do sada objavljenih radova te poznatih izvora prikaže — sumarno, komparativno i kritički — pregled razvoja pučkog školstva u doba feudalizma na području sjeverozapadne Hrvatske. Napis se tematski ograničava na školstvo za **puč**, pod čime se podrazumijevaju podložni i neprivilegirani slojevi stanovništva u feudalnom društvu. Ostalo onodobno školstvo dodiruje se uzgred, uglavnom zaradi distinkcije i komparacije.

1. Problematika postojanja i djelovanja župnih škola u razvijenom srednjem vijeku

U srednjem vijeku područje sjeverozapadne Hrvatske dolazi ponovo u svjetlo povijesti koncem 11 — početkom 12. st. stvaranjem hrvatsko-ugarске države, pri čemu je varaždinska županija »jedna od najstarijih političkih organizacija na tlu srednjovjekovne Slavonije«.¹ Iz razdoblja do 1526. poznato je vrlo malo dokumentovnih potvrda o postojanju i djelovanju škola. Jedino se podrobnije zna za djelovanje **katedralne škole u Zagrebu (Kaptolu)**, koja vjerojatno postoji od druge polovine 13. st. Ova škola, s obzirom na tadašnje nerazgraničenosti, imala je svojstva i srednje škole i fakulteta. Njeni polaznici nisu bili samo klerici.²

Spominjanje učitelja u 14. st. u zagrebačkom Gradecu, kao i daljnji podaci iz 15. st., upućuju na postojanje **gradske škole**.³ Od **samostanskih škola** spominje se 1460. franjevačka škola u Iloku.⁴ Što se tiče **župnih škola**, poznat je podatak spominjanju učitelja oko 1484. u Varaždinskim Toplicama⁵ te obuci koju su od 1525. izvodili svršeni bogoslovi u Laslovu (u virovitičkoj županiji).⁶ Kod rasvjetljavanja prosvjetnih prilika u doba feudalizma neophodno je uvažiti dvije bitne odrednice: klasni karakter odgoja i obrazovanja i neosporni monopol Katoličke crkve nad školstvom. Katolička crkva odgaja

1. Nada Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976., p. 262

2. O. c. p. 582—585

3. O. c. p. 586; Antun Cuvaj, Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije, knjiga prva, Zagreb, 1907., p. 98, 118—119

4. A. Cuvaj, o.c., p. 121

5. Arhiv Hrvatske, ACA, 69/22 — župni izvještaj u kojem toplički župnik traži od Kaptola pomoć za izdržavanje »scholasticusa«. Na ovom dokumentu temelji se tvrdnja o »utemeljenju« topličke škole oko 1480.; vidi — Ivan Tkalčić, Sumporne Toplice kod Varaždina u Hrvatskoj, Zagreb, 1869., p. 93

6. A. Cuvaj, o.c., p. 141

mase podložnika u duhu skrušenosti i pokornosti, dok je pismenost i obrazovanost kroz duga stoljeća privilegij svećenstva i plemstva, kasnije i imućnijeg građanstva. Crkva je organizator i nadzornik školstva zaradi reprodukcije svojih kadrova, a uz to osigurava državi i društvu tanak sloj inteligencije.

Kroz duga stoljeća pûku su bile isključivo dostupne **župne škole**. To nisu oformljene obrazovne ustanove, već jedna od djelatnosti u okviru župe, ponajčešće marginalna i povremena. U suštini bila je to vjersko-moralna edukacija, prvenstveno za uključivanje mladih župljana u brojne i komplicirane vjerske obrede. Izvjestan broj dječaka određivan je za svećenički stalež i time izdvajan iz svoje klase. Tek rijetki pojedinci iz naroda uspijevali su steći nešto elementarne pismenosti. Učitelji su klerici, kasnije sve više i svjetovnjaci, praktično župnikove sluge, a izvođenje obuke uglavnom im je sporedna djelatnost. Nisu postojale nikakve nastavne osnove niti pak ustaljen raspored rada. Obučavanje, individualno ili u manjim grupama, obavljano je u crkvenim prostorijama ili u učiteljevu stanu, u danas teško zamislivim uvjetima. Svoje (uglavnom mršave) dohotke, pretežno u naturalijama, učitelji su dobivali od župljana, samog župnika ili ubirali pristojbe od učeničkih roditelja. Ponegdje su učitelji bili potpomagani od vlastelina. Zbog tradicionalno niskog socijalnog statusa među učiteljima bilo je i problematičnih individua, osobito podosta alkoholičara.⁷

Poznato je da su pokreti humanizma i reformacije tek kratkotrajno i periferno dodirnuli prostore srednjovjekovne Slavonije, ne ostavivši trajnijih tragova i posljedica. Suprotno nekim neznačajkim pojednostavljivanjima, stoje neprijeporne povijesne ocjene: »Humanistički pokret zahvatao je aristokratske slojeve tadašnjeg društva i, razume se, nije bio nikakav narodni pokret... Humanistima je bila strana pomisao i namera da narod spasavaju iz mraka neznanja.«⁸

Tkalčićeva tvrdnja o utemeljenju pučke škole u Var. Toplicama već oko 1480., potkrijepljena dokumentom o postojanju učitelja oko 1484., postala je temeljem romantičarske i lokal-patriotske konstrukcije o izuzetnoj ulozi Var. Toplica u povijesti hrvatskog školstva.⁹ Pokušajmo, međutim, topličku školu smjestiti u zbiljske povijesne okvire. Bila je to **župna škola**¹⁰ i takvih škola moglo je pa i moralo podosta biti u tadašnjoj Slavoniji, posebno pak u dobro napućenoj varaždinskoj županiji. Dokumentacija o toj vrsti edukacije nije se ni vodila, pa je to osnovni razlog što o župnim školama znamo vrlo malo. Ali, njih je svakako bilo, i to kako zbog već spomenutih potreba Crkve, tako i zbog imperativa društveno-ekonomskog razvoja.

Već u 14. st. veća upotreba novca pokreće proces »revolucije u vlastelinstvu«, uz jačanje uloge gradova i pojavu većeg broja vlastelinskih trgovišta.¹¹ U 15. st. ovaj je proces doveo do primata novčane rente nad radnom

7. Leon Zlebnik, *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja* (prijevod sa slovenskog), Beograd, 1983., p. 33–36; *Tabaci iz istorije pedagogike* (prijevod s ruskog), Beograd, 1947., p. 28–29; *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (uredio Dragutin Franković), Zagreb, 1958., p. 24; A. Cuvaj, o.c., p. 57

8. L. Zlebnik, o.c., p. 41–42; *Usporedi — Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, p. 15

9. Vidi polemiku u časopisu za kulturu »Gesta«, Varaždin, rubrika »Samoupravljanja«, sv. 15–16/1983., p. 137–145, sv. 17–18–19/1983., p. 291–296 i sv. 20–21–22/1984. p. 291–296.

10. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, p. 24

11. N. Klaić, o.c., p. 546–563

i naturalnom pa se naslućuje transformacija feudalizma prema oblicima rano-kapitalističke ekonomike.¹² Ovaj progresivni razvoj, naravno, doprinio je i općem kulturnom napretku.¹³

Otkada na tlu srednjovjekovne Slavonije postoje župne škole i koliko ih je bilo u pojedinim periodima? Teško da će se na ovo pitanje ikada dobiti makar i približan odgovor. U kršćanskim zemljama ova vrsta škola pojavljuje se već na početku ranog srednjeg vijeka,¹⁴ a u Hrvatskoj one iščekavaju od druge polovine 18. st. Svakako da ih je na našem tlu zasigurno moralo biti u 12. st., dok se u 14. i 15. st. njihov broj znatnije uvećava. Zbog više razloga — karaktera ovih škola, deficitarnosti valjanih učitelja, čestih onodobnih kriznih stanja (nemiri, ratovi, nerodice, pošasti) — neznatstveno je govoriti o »utemeljenju« pojedine župne škole i njihovu »kontinuitetu«, još više: praviti rang-liste župnih škola po njihovoj »starosti«!

2. Stanje župnih škola u vremenu 16 — 18. st.

Već u drugoj polovini 15. st. opće stanje u Slavoniji bitno se pogoršava. Turski naleti započeli su ubrzo po padu Bosne, donoseći opustošivanja i depopulaciju, i u vrijeme vladavine Matije Korvina trajali su od 1469—1479. Tako je 1474. opustošen i popaljen veći dio Zagorja. Vlastelinstvo Var. Toplice ponovo je opustošeno 1475. a 1494. poharano je i vlastelinstvo Greben, gdje je oko 1480. nenaseljeno čak oko 42% kmetskih posjeda. Koncem 15. i početkom 16. st. dolazi u ovim krajevima do privremene stabilizacije kolonizacijom seljaka iz stare Hrvatske.¹⁵

U kontekstu navedenih činjenica, naprijed spominjani toplički dokument sa spomenom »scholasticusa« oko 1484. vjerojatno bi morao značiti krizu župne škole: župnik i župljani ne mogu izdržavati učitelja pa traže pomoć od vlastelina.

Još žešće i učestalije turske provale uslijedile su poslije mohačke katastrofe i trajale do svršetka 16. st. U varaždinskoj županiji svakako je najviše stradao njezin istočni dio. Koncem 16. st. na vlastelinstvu Var. Toplice broj podložnika, u odnosu na 60-e godine 15. st., sveden je na četvrtinu.¹⁶

Dodamo li ovome još dugotrajni građanski rat pristaša Habsburgovaca i njihovih protivnika te sukobe pojedinih feudalaca nastavljene i poslije toga, socijalne nemire među kojima je najznačajnija seljačka buna 1573. te neminovne pošasti — vidimo da je 16. st. za sjeverozapadnu Hrvatsku najkrvavije i najdramatičnije. Iz ovog vremena, izuzevši grad Varaždin, nema nikakvog dokumenta koji bi upućivao na postojanje škole ili učitelja; uostalom — čudno bi bilo da se tada u ovoj županiji mogla odvijati bilo kakva sustavna i kontinuirana prosvjetna djelatnost.

Spomenimo uz to i negativne društveno-ekonomske trendove: zbog posljedica velikih geografskih otkrića — premještanja glavnih trgovačkih putova na Zapad i »revolucije cijena« — prekinut je progresivni razvoj, a feudalno

12. Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb, 1980., p. 51—225

13. »Na polju pismenosti doživljava Slavonija čini se u XIV st. snažan napredak« — N. Klaić, o.c., p. 582

14. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, p. 7

15. J. Adamček, o.c., p. 55—69

16. O.c., p. 232—249

društvo Srednje i Istočne Evrope počinje skretati prema refeudalizaciji (drugom kmetstvu). Sve to dovodi do pogoršavanja ekonomskog i pravnog položaja zavisnih seljaka te krize gradova i gradskih naselja.¹⁷

U razvoju školstva u Hrvatskoj od 16 — 18. st. evidentne su dvije kontradiktorne tendencije: napredovalo je školstvo za više klase i do sredine 18. st. dostiglo evropsku razinu, a istodobno škole za siromašnije građane i seljaštvo bile su rijetke i vrlo slabe.¹⁸ Osim posljedica turskih provala te ostalih ratova i nemira, što je dovelo do osiromašenja seljačkih masa, uzrok ovome je i retrogradni društveno-ekonomski razvoj.

U 15. i početkom 16. st., osim slobodnog kraljevskog grada Varaždina i Krapine — trgovišta s kraljevskim povlasticama, u varaždinskoj županiji bilo je više vlastelinskih trgovišta. Tijekom 16. st. veći dio ovih trgovišta pretvoren je u sela. U 17. st. grad Varaždin je izišao iz krize, konačno pobijedio u dugotrajnoj borbi s varaždinskim vlastelinstvom i jače krenuo pravcem privrednog i kulturnog napretka. Vlastelinskom pritisku odrvala se i Krapina. Istodobno, preostala vlastelinska trgovišta gotovo se ne razlikuju od sela. Ulogu manjih gradskih središta jedino imaju trgovišta Čakovec i Vinica.¹⁹

Iako za razdoblje 14. i 15. str., kako je već navedeno, gotovo nema dokumenata o pučkom školstvu, na korelaciji s društveno-ekonomskim razvojem mogla bi se temeljiti vjerojatna pretpostavka da je tada došlo do porasta potreba i interesa za obrazovanjem pučana. Jasno, nije uputno u ovom vremenu tražiti nekakav kontinuitet i sistematičnost u edukaciji, niti pak nekakvu masovniju pismenost. Riječ je o razvojnoj tendenciji koja je zaustavljena uslijed već navedenih retrogradnih društveno-ekonomskih procesa.

U razdoblju od 16—18. st. društvenih potreba za obrazovanjem pučana gotovo i nema, a ni interesa za to. Kmet je čvrsto vezan za zemlju i ne vidi nikakvu korist od pismenosti. Vlastelinstvu pak nisu bili potrebni obrazovani, već pokorni podložnici.²⁰

Jedine škole za pûk u 17. i 18. st. u selima i manjim mjestima i nadalje su župne škole. Njihovo ustrojstvo i djelatnost dokumentiraju zapisnici kanonskih vizitacija. Učestalija pojava ovih škola, kao i izvjesna briga Crkve za njih, nije rezultat društvenih potreba za obrazovanjem nepriviligiranih, već ishod pobjede protureformacije i katoličke reakcije. **Nerijetko to su škole tek po imenu.** U pravilu školu čini učitelj (školnik) — župnikov pomoćnik, izdržavan od župljana. Njegovo glavno svojstvo je dobar glas radi pjevanja u crkvi.²¹ Često je školnik zvonar i sakristan, prati župnika kod »križeca«, a tradicionalno prati sprovode vršeći »spričavanje«²². Povremeno školnici podučavaju mladež župe, prvenstveno u vjeronauku i crkvenom pjevanju. Rjeđi je slučaj edukacija pojedinca ili manjih grupa u elementarnoj pismenosti. Osim odabira kandidata za reprodukciju klera, ova edukacija uglavnom ima za cilj jačanje pobožnosti kod župljana. **»Pismenost je imala**

17. O.c., p. 396—407, 488—493

18. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, p. 43

19. J. Adamček, o.c., p. 726—741

20. »Plemstvo je slabo marilo za te škole (župne škole — op.S.H.), ono je radije davalo bogate darove isusovcima i drugim redovima, koji su otvarali škole za njihovu djecu« — Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, p. 43

21. O.c., p. 44

22. Marija Winter, Iz povijesti Ludbriških škola, Podravski zbornik 79, Koprivnica, 1979, p. 232

služiti u prvom redu čitanju molitvenika i poučno-nabožnih spisa, a onda potrebama života.²³ Izvrstan je prikaz djelovanja školnika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj iz pera Ladislava Šabana²⁴, odakle navodim dvije pojedinosti: »Sprema starih školnika većinom je slaba, čak kukavna. To su često samo polupismeni ljudi jedva s godinom — dvije školovanja, nerijetko čak nepismeni (znaju malo čitati)... Životni uvjeti školnika bili su više nego bijedni«, ali u 17. st. brojne zagorske župe nemaju školnika jer mu ne mogu osigurati minimum egzistencije.

Izuzevši grad Varaždin, u varaždinskoj županiji u 17. i 18. st. poznat je samo jedan slučaj kontinuiteta u podučavanju pûka. Radi se o Krapini, gdje su ekonomski i politički razlozi uvjetovali stalniju potrebu za obrazovanjem dijela stanovništva, što se dokumentirano može pratiti od 1655. Međutim, valja istaknuti da se ova djelatnost nije stalno odvijala u istoj organizacijskoj formi, što je i utjecalo na variranje kvalitete poduke. Navodim primjer koji dobro ilustrira rastegljivost i nedefiniranost pojma »župna škola«: kroz veći dio 18. st. krapinski školnici dobro žive vršeći unosne službe orguljaša i općinskog bilježnika, ali ne podučavaju djecu, već to čine isključivo fratri u svojem samostanu.²⁵

Barokna »moda« u bogoslužju — proširenija upotreba orgulja, uvjetovala i potrebu za obrazovanim školnicima. Upošljavanje školnika — orguljaša zahtijeva veće izdatke, ali donosi i višestruku korist. Zahvaljujući takvom slučaju u Var. Toplicama, možda već od konca 1765. a svakako od početka 1768., započinje kontinuirana djelatnost obuke iz elementarne pismenosti. Međutim, i tu valja upozoriti da je »učiteljavanje« topličkom orguljašu tek sporedna djelatnost kao i na to da je podučavanje u pismenosti prvenstveno usmjereno k nabožnim ciljevima, pa su i rezultati u tom pogledu skromni.

Za temeljito istraživanje djelatnosti župnih škola u varaždinskoj županiji neophodno je potrebno sistematski i kritički pregledati zapisnike kanonskih vizitacija da bi se utvrdilo kada i u kojoj se mjeri u nekoj od župnih škola izvodila edukacija iz elementarne pismenosti. Jer, **u povijest školstva mogu ući samo one župne škole gdje je ova djelatnost makar minimalno obavljana.**

Po zapisnicima kanonskih vizitacija poznat je slučaj župe Bela, gdje je u vremenu od 1669—1784. poimenično poznato osam školnika, od kojih ni jedan nije izvodio obuku iz elementarne pismenosti. Osnovni razlog tome jesu upravo mizerni školnički prihodi. Vizitator 1771. navodi da bi se škola »lako mogla uvesti... ako bi gospoštija odlučno htjela nastupiti jer je narod zbog siromaštva za to nesposoban«. Međutim, na području ove župe (u selu Radovanu) škola je osnovana tek 1839. Daljnjim istraživanjima valjalo bi utvrditi koliko je još župa u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, poput župe Bela, imalo »župnu školu« bez škole. Činjenica je da je ovdje, posebno pak u Zagorju, bilo podosta ovakvih siromašnih i zabačenih župa.

23. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, p. 47

24. Ladislav Šaban, O minuloj glazbi i glazbenicima u Krapini i krapinskom kraju, poglavlje »Školnici«, KAJ, Zagreb, I/1982., p. 152—161

25. L. Šaban, o.c., p. 154—155; Antun Kozina, Krapina i okolica kroz stoljeća, Krapina—Varaždin, 1960., p. 115—116

3. Školstvo u gradu Varaždinu do 1777.

Iako poznati podaci o školstvu u Varaždinu potječu iz relativno kasnijih vremena, neprijeporno je da se u gradu koji je prvi u srednjovjekovnoj Slavoniji dobio kraljevske privilegije, školstvo razvijalo u korelaciji s ekonomskim i društvenim razvojem. Tako je ovdje zasigurno već vrlo rano morala postojati župna škola, a možebitno i samostanska škola.²⁶ Prvi podaci o učiteljima u Varaždinu potječu s početka 16. st., a iz dokumenata s konca 16. i početka 17. st. vidljivo je da postoji **gradska škola**.²⁷ Ne bih se složio s mišljenjem da je ova škola bila »četverorazredna«.²⁸ Moguće je da se tu učio **kvadrivij** — viši stupanj »sedam slobodnih vještina«, tj. da ovu školu možemo uvjetno nazvati srednjom školom (uvažavajući pri tome tadašnje nerazgraničenosti školskih stupnjeva).

Također se ne bih u potpunosti složio s mišljenjem »da se školovanju djece u Varaždinu posvećivala velika briga« te da su »građani... bili na neki način obavezni da djecu šalju u školu i da se brinu za njihovo školovanje«.²⁹ Važno je, naime, znati o čijoj se djeci i o kojim se građanima radi u slučaju dokumentiranih navoda koji su podloga ovom mišljenju. Naime, stanovništvo gradova nije u socijalnom pa ni u pravnom pogledu bilo homogeno. Građani u pravom smislu — obrtnici i trgovci — činili su manjinu gradskog stanovništva. »Najbrojniji sloj stanovnika u tim gradovima činila je gradska sirotinja... Pripadnici ove skupine predstavljaju svojevrsni gradski proletarijat«.³⁰ Jasno je da je i u gradovima u doba feudalizma pismenost i obrazovanost bila privilegijom tankog društvenog sloja.

Značajan preokret u varaždinskom školstvu nastaje u prvoj polovini 17. st. dolaskom isusovaca. Da bi suzbili utjecaj reformacije, isusovci 1628. preuzimaju gradsku župnu crkvu i školu,³¹ a 1636. započinje radom njihova gimnazija. Poznato je da se isusovci nisu bavili elementarnim i pučkim školstvom: zbog toga oni pretvaraju varaždinsku gradsku školu u gimnaziju, dok gradska općina poslije toga ima u svojoj nadležnosti **trivijalnu školu**.

Ovime je zapravo izvršena potpuna staleška podjela varaždinskog školstva. Naime, valja znati da institucija **osnovne škole** tada u nas još ne postoji,³² o čemu će biti riječi kasnije. Djeca viših društvenih slojeva u pravilu nisu polazila trivijalne škole, već su za gimnaziju bila pripremana uglavnom privatnom podukom.

Poseban slučaj je nekoliko župnih škola u slovenskim zemljama koje su imale cilj da daju poduku za nastavak školovanja u gimnaziji; među njima tu ulogu najbolje je ostvarila škola koja je u vremenu od 1645—1760. djelovala u mjestu Ruše kod Maribora³³. Takvih škola u Hrvatskoj nije bilo.

26. Franjevci u Varaždinu djeluju od 1244.; vidi — Krešimir Filić, *Franjevci u Varaždinu*, Varaždin, 1944

27. Vladimir Pletenac, *Nastanak i razvitak osnovnih i nekih drugih škola u Varaždinu*, Varaždinski zbornik, Varaždin, 1983., p. 528

28. God. 1617. uvodi se učitelj Petar u »quadricinium scholam Warasdiensem« — o.c., p. 528

29. O.c., p. 528—529

30. Josip Adamček, *Ekonomsko-društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. st.*, Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. st. (uredila Mirjana Gross), Zagreb, 1981., p. 78

31. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, p. 42

32. »Rijetke župne i gradske škole nisu imale karakter početnog stupnja za dalje obrazovanje, nisu bile u pravom smislu osnovne škole« — *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, p. 47

33. Jože Mlinarič, *Učenici iz severne Hrvatske na šoli v Rušah pri Mariboru 1645—1760.*, Varaždinski zbornik, Varaždin, 1983, p. 483—487. U ovom, inače izvrsnom prilogu, ne mogu prihvatiti mišljenje da je pojava gimnazija stimulatивно djelovala na razvoj elementarnog školstva u slovenskim zemljama i Hrvatskoj.

Najbolji dokaz za to je činjenica da su školu u Rušama polazili i brojni učenici iz Hrvatske, ponajviše iz Varaždina, Koprivnice, Karlovca i Zagreba. Jasno je da su to bili pripadnici viših društvenih slojeva.

Podjelu varaždinskog školstva prema staležima potvrđuju objavljeni podaci o lošem stanju u gradskoj trivijalnoj školi i slaboj brizi gradskog magistrata za ovu školu.³⁴ Poput učitelja župnih škola u selima i manjim mjestima, i varaždinskim učiteljima je edukacija u školi zapravo sporedna (i slabo plaćena) djelatnost. Veći dio prihoda varaždinski učitelji ostvaruju obnašajući unosnije službe kantora, orguljaša i bilježnika.

4. Rezultati prve državne intervencije u oblasti školstva

U prvoj polovini 18. st. hrvatsko feudalno društvo, »koje su još uvijek karakterizirali vrlo primitivni oblici izrabljivanja zavisnih seljaka«³⁵, zapada u tešku krizu. Razrješenje ove krize počinje od 1755. — godine seljačkih buna, i to intervencijom centralne državne vlasti — reformama u duhu prosvijećenog apsolutizma. **»Tada nastupa i kod nas nov period u razvoju školstva (podvukao S. H.)... centralna državna vlast preuzet će brigu za organiziranje takvog školskog sistema koji će obuhvatiti širi krug djece iz nižih narodnih slojeva i učiniti školu državnom ustanovom sa zadatkom da odgaja sposobne i odane državljane.«**³⁶

Školskim uredbama, »Allgemeine Schulordnung« iz 1774. (u nas su vrijedila za slovenske zemlje i Vojnu krajinu) i »Ratio educationis« iz 1777. (vrijedilo za hrvatski Provincijal) škole postaju **javne** u pravom smislu te riječi. Čitavo školstvo u Hrvatskoj po prvi put je dobilo jedinstvenu organizaciju. Uvedena je jednoobraznost u obučavanju na školama istog ranga te čvrsta definiranost i povezanost školskih stupnjeva. Također se uvode i organizacijske forme — doprinos »oca didaktike« J. A. Komenskog: školska godina, školska sedmica, nastavni sat, razred kao jedinica zajedničkog rada učitelja i učenika; praktično — **počinje rađanje škole u modernom smislu ovoga pojma**. Navedenim uredbama uvodi se, iako još nepotpuno, institucija **osnovne škole** — temelj za daljnje školovanje.³⁷ Naime, jedinstvena elementarna škola još ne postoji: upis u gimnaziju bio je moguć samo učenicima koji su završili normalnu ili glavnu školu, dok iz seoskih (trivijalnih) škola to nije bilo moguće.

Kao i drugdje u Hrvatskoj, upravni organi varaždinske županije do toga se vremena uopće ne bave pitanjima školstva, a otada tek izvršavaju neke odluke i naloge viših vlasti. Prosvjetnu politiku provode specijalizirani državni organi, koji neposredno poslije stupanja »R. E.« na snagu započinju aktivnost na njenom provođenju. Nastojalo se prvenstveno da se javne škole osnuju tamo gdje su već postojale gradske i župne škole.

Uslijed katastrofalnog požara 1776. grad Varaždin se našao u teškom položaju pa poglavarstvo na upit nadzornika narodnih škola Antuna Man-

34. V. Pletenac, O.c., p. 529—531

35. J. Adamček, o.c., p. 52

36. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, p. 47—48

37. Zamisli osnovne škole približavaju se Luther i njegovi sljedbenici u Njemačkoj, a zahtjev za cjelovitim i demokratskim školskim sistemom prvi postavlja Komensky — vidi Zlebnik o.c., p. 47, 60—62

dića odgovara »da ne može nijednoga učitelja plaćati«. Nadzornik je 21. 10. 1777. došao u Varaždin te uglavio: da se dio troškova »bar dok se građani ne pomognu, iz ostalih erarskih zaklada nadopuni«; da se uposle dva svjetovna učitelja uz mogućnost da tri učitelja zamjenjuju franjevci; da općina na svoj trošak blizu crkve uredi dvije školske prostorije, dok će početni razred biti u zgradi gimnazije, a učitelji dobivaju od općine stan besplatno. Sve ovo trebalo je biti sređeno do 20. 11. 1777.³⁸ Međutim, u izvještaju Kr. namjesničkom vijeću od 3. 11. 1777. nadzornik Mandić predlaže: »Neka se općina varaždinska prisili da sagradi drugu školu, jer je ona, koju su sada uzeli, pretijesna«.³⁹ Do konačnog rješenja dolazi tek 12. 05. 1779. kada je ugovorom između vrhovnog nadzorništva škola i gradskog poglavarstva u Varaždinu osnovana **glavna škola**. Tada su namještena dva učitelja: jedan za I i II, drugi za III razred.⁴⁰ Tek 1841. namješten je i treći učitelj, a istom 1855. škola postaje četverorazredna.⁴¹

Osim u Varaždinu, prve javne pučke škole na području varaždinske županije osnovane su u Krapini, Var. Toplicama, Desiniću, Vinici i Petrijancu.⁴² Po zapisniku kanonske vizitacije od 10. 09. 1808. vidljivo je da je javna škola u Var. Toplicama osnovana 1779., dok je ugovor o izdržavanju učitelja i osiguranju materijalnih uvjeta za rad škole sklopljen 1780. Ovaj ugovor donedavno je bio poznat isključivo po navodima spomenutog izvora, a početkom 1984. pronašao sam njegov onodobni prijepis.⁴³ Ugovor je sklopljen između već spominjanog nadzornika Mandića i župljana tadašnje prostrane topličke župe. Sačinjen je 25. 09. 1780. u topličkom kaštelu. U ime dijela župljana koji su tada spadali u križevačku županiju (8 sela s 242 domaćinstva) ugovor je potvrđen u Križevcima 19. 11. 1780. U ovaj ugovor uklopljena je dotadašnja kaptolska zaklada za župnu školu iz 1763. i školska zgrada sa stanom za učitelja iz 1765. Razdiobom velike topličke župe — osnivanjem novih župa u Ljubešćici 1789. i Svibovcu 1790.,⁴⁴ toplički učitelj gubi prihode u vinu i heljdi te 18 vozova drva od dotadašnjih župljana s područja križevačke županije.

Poznato je da je »R. E.« iz 1777., kako u cijelom Provincijalu, tako i u varaždinskoj županiji, u praksi proveden tek mjestimično i djelomično. Kod provođenja naloga državnih vlasti bilo je opstrukcije, nedosljednosti, odugovlačenja, pa čak i otpora. Zanimljivo je da se osnivanju javne škole odupiru žitelji Krapine — trgovišta s dugom prosvjetnom tradicijom.⁴⁵ Osnivanje javnih pučkih škola najčešće se svodilo tek na preimenovanje postojećih župnih škola, dok je učiteljima izvođenje školske obuke i nadalje sporedna djelatnost. Polazak škola bio je slab i neredovit: »U Topličku školu upisalo se je o Sviju Svetih 1789. desetoro djece, al' o Nikolju nije polazilo već nijedno ni školu ni crkvu. U Petrijancu polazi ih tek četvero, dočim u Krapinsku polazi nešto preko 40 učenika i učenica«.⁴⁶ Uz već navedeno, uzrok tome

38. A. Cuvaj, o.c., p. 385—386

39. O.c., p. 388—389; usporedi — Janković (vidi bilješku 42). Janković pogrešno navodi da su Varaždinskom školom »prije Franjevci upravljali.«

41. V. Pletenac, o.c., p. 532

42. Julije Janković, Pabirci po povjesti županije varaždinske, Varaždin, 1898., p. 56

43. ZMVT, Arhiva kaptolskog posjeda Var. Toplice, V — 2

44. J. Janković, o.c., p. 63—64

45. J. Janković, o.c., p. 56

46. O.c., p. 62

47. O.c., p. 57—58

je i krajnje siromaštvo u koje je žiteljstvo županije tih godina zapalo uslijed nerodica, brojnih požara širom županije i marvinske pošasti.⁴⁷

Opozivanje reformi Josipa II 28. 01. 1790. i skora smrt toga vladara koji je širenje mreže škola i obavezu pohađanja pokušao nametnuti sredstvima državne prisile, doprinosi unazađivanju pučkog školstva. »Znatan je broj škola prestao ,jer općine nijesu htjele učiteljima isplaćivati određena be-riva«. Uz ostale, ukinuta je i škola u Ludbregu.⁴⁸

Na kraju 18. i početku 19. st. položaj školstva još više pogoršava općenito teško stanje države prouzrokovano serijom napoleonskih ratova, što zorno ilustrira ovaj dokumentarni prikaz: »Učitelje doduše od sada ne namještaju župnici, spram kojih su do nedavna bili u nekom snošaju ovisnosti i podređenosti, to im se stanje ipak nije ništa poboljšalo, jer im ni država, ni općina a ni župljani ne davaju baš nikakve plaće. Pojedini općinari bili su obvezani davati im stanovit broj groševa (prema imutku žitelja i općinara) i nešto živeža, ali i to malo i neznatno uztežu se ljudi davati. Suhodolski (Jažabetski) i Vinički učitelj tuže se županiji, da im žitelji neće baš ništa davati i da će morati od gladi skapati. I doista učitelji bi morali zube o klin objesiti, da nisu uvedeni godine 1795. seoski bilježnici, koju su službu učitelji imali preuzeti. Tomu ali protive se župnici s mnogo strana. Osobito iztiče se Suhodolski župnik svojim pismom sudcu Juriniću u kojem veli, da je glavna zadaća učitelju orguljanje u crkvi i pûk poučavati u crkvenom pjevanju, tom pako unosnom službom sasvim će zanemariti svoje dužnosti. S druge strane može se reći da je mladež i sada školu slabo polazila. Viničani i Krapinci moraju svoju djecu prisilno u školu slati. E pa tako vidimo sljedeće godine 1795. u Krapini u četiri razreda polazi 23 djece! U Pregradi polazilo je godine 1793. jedno jedino dijete! Godine 1799. čitamo u jednom izvješću da je Petrijansku školu polazilo šestoro djece, Viničku 21, a Krapinsku samo 13, dakle manje nego nazad četiri godine. Šteta je, što nemamo popis škola iz ovoga doba, da bi barem mogli po tom saznati koliko je u obće kod nas bilo škola. U županijskih spisih najviše spominje se škola Krapinska, Varaždinsko-Toplička pak Vinička, Pregradska, Petrijanska i Klanjačka, a godine 1806. Suhodolska, ova ali samo po imenu "...⁴⁹

5. Prema jedinstvenoj i obaveznoj osnovnoj školi

Po završetku napoleonskih ratova stanje pučkog školstva u varaždinskoj županiji više je nego jadno. Još 1824. u 54 župe postoje samo četiri škole »a i te su se slabo pohađale«.⁵⁰ Pripomenimo da grad Varaždin tada još ne spada u sastav županije; podatak o broju škola odnosi se na škole u Krapini, Var. Toplicama, Vinici i Petrijancu. Kao rezultat ekonomskog ozdravljenja i sve očitijeg raspadanja feudalnog sustava u prvoj polovini 19. st. pučko školstvo u Hrvatskoj počinje — iako sporo — napredovati. Školske godine 1841/42. postojale su u varaždinskoj županiji 32 pučke škole s 1.464 polaznika, od kojih 441 učenica.⁵¹ Velike zasluge za to ima Antun Kukuljević-Sak-

48. A. Cuvaj, o.c., p. 584

49. J. Janković, o.c., p. 71—72

50. A. Cuvaj, o.c., p. 660

51. A. Cuvaj, Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije, knjiga druga, Zagreb, 1908., p. 10

cinski, poznati rodoljub, koji je u vremenu od 1837—1844. vršio službu zemaljskog školskog ravnatelja. Uz zalaganje za preuređenje i napredak školstva u gradu Varaždinu i županiji zaslužan je za podizanje novih školskih zgrada u Jalžabetu, Velikom Bukovcu i Martijancu te Radovanu i Cvetlinu; također za osnivanje škole u Konjščini.⁵² Međutim, feudalno društvo nije bilo sposobno da riješi temeljne probleme pučkog školstva: deficitarnost sposobnih učitelja, ne zadovoljavajući ekonomsko-socijalni status većeg dijela učiteljstva, velike teškoće u vezi nedostatnog i nefunkcionalnog školskog prostora, školske opreme te udžbenika i ostalog potrebnog pribora. Da ne govorimo o tradicionalnoj nezainteresiranosti dobrog dijela seljaštva: »... prosti pûk stoji s pram školi podpuno apatičan, voli svoju djecu vidjeti kao pastire na paši, nego u školi; dapače seljak si za sreću smatra, ako mu diete bude od škole oprosteno«.⁵³ Tek 1836. Hrvatski sabor **po prvi put** raspravlja o stanju u pučkom školstvu i daje poticaj da o tome raspravljaju županijske skupštine.

U varaždinskoj županiji prijedloge o uređenju seoskih škola izradili su plemić Tomo Bedeković, gimnazijski profesor Antun Rožić i kanonik Mirko Vojskec. Iz ovih prijedloga iznosim dvije karakteristične pojedinosti. Bedeković predlaže da seoski učitelj obavlja također i službu orguljaša i seoskog bilježnika, »pošto sve ove službe može jedna osoba lako obavljati«. Rožić pak se zalaže za poboljšanje bijednog položaja seoskih učitelja: »No učitelji su do danas potpuno ovisni od župnika, pače duboko mu podčinjeni. Svojim hrapavim glasom i uz nesložene orgulje ovrši svoj orguljaški posao za čašu vina, što ga dobije kod župnika kao plaću. Tako biva dan na dan, tako razbija jadnik brige, koje ga neprekidno salijetaju kao stradalnika bijedna života. To valja da prestane. Učitelj valja da živi za boljak i naobrazbu naroda, treba mu dakle dati plaću ko čovjeku nezavisnu i to iz narodnog fonda u iznosu od 200 for. To pak tim više, što u većim mjestima i gradovima posao orguljaša posebna osoba obavlja. Stoga valja da se učitelj više obukom djece bavi, jer je to upravo korist naroda i domovine«.

Županijska školska deputacija razmatrala je prijedloge navedene trojice na sjednici od 14. 04. 1837. U zapisniku koji je sačinio Metel Ožegović stoji uz ostalo: »Ako li se značaj prostoga puka, koji je dosad samo nevoljama i tjelesnim kaznama u dužnostima i pokornosti bio uzdržan, uzgojem ne približi blagosti, tada na nj ne će ništa djelovati i nestat će straha pred strogosti kazne za prekršaj, ugled državni i gospoštija ne će potrajati, stvoreni će se zakoni i nalozi gospoštinske vladavine omalovažavati, zanijekat će se kmetski tereti, nastat će očevitna neposlušnost i nepodložnost, riječju uzdrmat će se javni mir i poredak, a to će rađati najgorim posljedicama, kako to već danas posvjedočava najnovije žalosno iskustvo; znakovi su to rastuće pogibli, koji nastaju od oklijevanja. Ovim dakle i sličnim razmatranjima i veličinom prijeteće pogibli sklonuti, a i potaknuti time, što se ovoga vijeka širi pogubni duh razuzdanosti i svakojake smjelosti, što se ima pripisati nastojanju zlovoljnika, koji se ne straše zlorabiti neukost i neizobraženost prostoga puka za svoju stvar; označiše uslijed toga svikoliki kraljevinski odbornici kao jedino zaklonište za ćudoređe i svaku građansku kre-

52. J. Janković, o.c., p. 100

53. O.c., p. 99

post i sreću podučavanje nježnoga (mladoga) seoskog puka u razlaganju dužnosti prema Bogu, vladaru, domovini i pretpostavljenima, te u razbistri- vanju dvojbi. To bi se pak postignulo u pučkim školama, u kojima bi se naime srca djetinjska predobivala za ljubav prema krepostima i poticala od prvog početka na zakone poštenja«.54 Dodajmo k ovome još i jedan navod iz prijedloga Zagrebačkog kaptola, što je 10. 06. 1837. banu podnio biskup Josip Schrott: »Mladež se neće smjeti preteretiti onim predmetima, od kojih nema seljački svijet koristi ili što bi mu ogorčilo njegovo stanje te ga izazvalo na reakciju protiv vječnog stanja stvari«.55

Iz navedenog jasno proizlazi zbog čega vladajuća klasa konačno priznaje hrvatskom seljaku pravo na obrazovanje. Razlozi su čisto klasno-egoistični: za opstanak preživjelog feudalnog sustava više nije dovoljna batina i crkve- na propovjedaonica, pa bi trebala pripomoći — škola! Međutim, staleški Sabor nije ništa konkretno poduzeo da oživotvori makar i ovakvu koncep- ciju pučkog školstva.

Suprotno ponedje sretanim (netemeljnim) mišljenjima da ilirski pre- porodni pokret ima zasluga za razvoj školstva, neprijeporna je činjenica da ovaj pokret — iako pretežno plebejski — nije imao razrađen socijalni pro- gram, te da je školstvo, osim jezične i rodoljubne komponente, bilo na pe- riferiji interesa vodećih iliraca. »Aktivni na političkom i književnom polju, oni (ilirici — op. S. H.) su manje pažnje pridavali potrebama tadašnjih ško- la, koje po svojoj strukturi i po svojem djelovanju nisu odgovarale idejama što ih je propagirao ilirizam«.56 Indikativna ilustracija ovakvog odnosa je činjenica da o naprijed navedenim saborskim i županijskim raspravama 1836—38. Gajeva štampa ne donosi baš ništa!57

Ukidanjem kmetstva 1848. i reformama u doba Bachova apsolutizma te razvojačenjem Vojne krajine stvoreni su uvjeti za formiranje građan- skog društva u Hrvatskoj; uz ostalo i za razrješenje temeljnih pitanja puč- kog školstva. Teško nasljeđe feudalne epohe ilustrira činjenica da je prema popisu iz 1869. u Provincijalu od stanovnika starijih od 6 godina nepismeno bilo 74,38% muških i 86,81% ženskih.58

Znamenitim školskim zakonom od 14. 10. 1874., za koji velike zasluge ima napredan učiteljski pokret predvođen Ivanom Filipovićem, u Hrvatskoj je konačno uvedena obavezna, jedinstvena i svjetovna osnovna škola, pri čemu je učiteljstvu osiguran »najzad dostojan položaj među ostalim javnim službenicima«.59

IZ ZAVIČAJNOG MUZEJA VARAŽDINSKE TOPLICE, studenoga 1984.

54. A. Cuvaj, o.c., p. 12—24

55. O.c., p. 38

56. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, p. 94

57. A. Cuvaj, o.c., p. 40—41

58. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, p. 122—123

59. Jaroslav Sidak, jedno stoljeće u razvoju školstva u Hrvatskim zemljama (1773—1874.), Zbornik za historiju školstva i prosvjete, br. 9, Zagreb, 1975., p. 46

**BEITRAG ZUR UNTERSUCHUNG DER GESCHICHTE DES
VOLKSSCHULWESENS IN DER VARAŽDINER GESPANSCHAFT**

(Anlässlich des 110. Jahrestages der Einführung der Schulpflicht in Kroatien)

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel wird die Entwicklung und der Stand des Schulwesens für das Volk (hörige und unberechtigte Einwohnerschaft) zur Zeit des Feudalismus in der Gegend nordwestlich von Kroatien dargestellt. Das Monopol über die Erziehung und Bildung hatte die katholische Kirche. Das Volk hatte nur zu den Pfarrschulen Zutritt. So eine Schule ist nur eine der Einrichtungen im Rahmen der religiösen Pfarren, in der die Jugend einen religiösen-moralischen Unterricht erhielt, aber nur selten haben Einzelne aus dem Volk eine elementare Schreibkenntnis erworben. Lehrer sind die Gehilfen des Pfarrers und Schulunterricht ist eine nebensächliche Tätigkeit. Im grossen und ganzen sind sie schlecht gebildet, neben einem traditionell niedrigen sozialen Status.

Im 14. und 15. Jhd., als die erhöhte Anwendung von Geld die Entwicklung in Richtung des frühen Kapitalismus anregte, wuchsen auch die gesellschaftlichen Anforderungen an die Bildung der unprivilegierten Schichten, so dass sich die Anzahl der Pfarrschulen wahrscheinlich erhöhte. Im 16. Jhd. konnte sich auf Grund des schweren Zustandes, der durch den türkischen Durchbruch und einer Reihe anderer Unruhen hervorgerufen wurde — was zu einer Verarmung der Bauernschaft, ausser in der Stadt Varaždin, führte — keine systematische und kontinuierliche Bildungstätigkeit entwickeln. Gleichzeitig begann auch ein gegenläufiger, gesellschaftlichökonomischer Prozess — die Refeudalisierung.

Seit Beginn des 17. Jhd., als die unmittelbare Gefahr von den Türken nachliess, sind mehr Angaben über die Pfarrschulen bekannt. Allerdings ist das Bestehen dieser Schulen mehr ein Resultat des Bestehens der Kontrareformation als des Bedürfnisses der Bauern nach Bildung, die fest mit ihrem Boden verbunden sind und kein Interesse an der Schule haben. Gleichzeitig macht das Schulwesen für die höheren gesellschaftlichen Schichten einen bedeutenden Fortschritt. In der Stadt Varaždin wirkt seit 1736 das Jesuitengymnasium, für die Kinder des einfachen und ärmeren Bürgertums war die städtische Frivialschule bestimmt.

Ein neuer Zeitabschnitt für das Schulwesen in Kroatien entsteht mit der zweiten Hälfte des 18. Jhd., als die zentrale Staatsmacht das Schulwesen in ihre Hände nimmt. Es wurden öffentliche und Volksschulen gegründet, aber die Resultate sind bescheiden, meistens ist das auch nur eine Umbenennung der schon bestehenden Pfarrschulen.

Nach Beendigung der Napoleonkriege, die die ganze Habsburgische Monarchie in einen schweren Zustand versetzten, beginnt sich der Zustand des Volksschulwesens, wenn auch langsam, zu verbessern. Während noch 1824 nur vier Volksschulen arbeiteten (ausgenommen die Stadt Varaždin) gab es im Schuljahr 1841/42 in der Varaždiner Gespanschaft 32 solche

Schulen. Endlich gesteht auch die herrschende Klasse dem kroatischen Bauern das Recht auf Bildung zu, aber aus total klassen-egoistischen Gründen.

Allerdings konnten die Hauptprobleme des Volksschulwesens erst nach dem Auflösen der Leibeigenschaft zufriedenstellend gelöst werden, als auf den Ruinen des Feudalismus der Prozess der bürgerlichen Gesellschaft in Kroatien beginnt.

Mit dem berühmten Schulgesetz vom 14. 10. 1874 ist in Kroatien endlich eine verpflichtende, einmalige und weltliche Grundschule eingeführt.
Aus dem Heimatmuseum, Varaždinske Toplice, November 1984